

KRYŽIUS PIRMAISIAIS KRIKŠČIONYBĖS AMŽIAIS

Visas krikščioniškas gyvenimas yra paženklintas kryžiaus ženklų. Nuo krikšto kryžiaus ženklas lydi kiekvieną maldą, kiekvieną laiminimą. Kryžius kabo visuose krikščioniškuose namuose ir pastatytas visose kaimo kryžkelėse. Pamaldumas kryžiui yra toks pat senas kaip ir pati krikščionybė. Pakanka atsiversti šv. Pauliaus laiškus, kad tuo įsitikintume. Būtent apaštalas Paulius sukūrė naują kryžiaus teologiją, aprašė kryžiaus formą ir prasmę, tačiau per pirmus tris šimtmečius kryžių ir savo sielų išganymo tikrovę krikščionys mieliau atvaizdavo iš gamtos ir kasdienybės paimtais vaizdiniais. Kodėl taip atsitiko?

Ikikrikščioniški kryžiaus variantai

Kryžius yra senas žmogiškas simbolis, turintis daug variantų ir reikšmių. Archeologų ir istorikų įrodyta, kad ikikrikščioniškoje eroje egzistavo tam tikras skaičius kryžiaus variantų. Pirmiausia reikia paminėti grafinį kryžių, kurį ankstyvoji žmonija laikė itin svarbiu simboliu, iš dviejų tiesių linijų X. Šis kryžius nešė savyje kosminę, metafizinę ir magišką simboliką. Neolito amžiuje jis jau randamas beveik visur svastikos forma ant įvairių indų, taurių, siekiančių net ketvirtą tūkstantmetį prieš mūsų erą. Svastika simbolizavo astronominio pasaulio judėjimą ratu, be to, sanskrito kalboje ji reiškė „išganymą“, „palaimą“ [skr. *svasti* – palaima]¹.

1 Plg. DENIS-BOULET, N.M., art. *Les représentations de la croix dans l'antiquité chrétienne*, in *La Maison-Dieu*, nr. 75, 1963, p. 53. Kai kurie istorikai mano, kad pirmoji svastikos reikšmė bus susijusi su mitiniu žaibo atvaizdavimu, tai griaustinio dievo požymiai. O keturios lūžusios linijos nurodo dangaus liepsnų zigzagus. Griaustinio dievas buvo žymus iš arijų kilusių karingųjų tautų dievas – visų dievų valdovas. Graikų ir romėnų mitologijoje tai atitinkamai buvo Dzeusas ir Jupiteris, o lietuvių – Perkūnas. (Plg. RIALLE (DE) *Sur la signification de la croix dite Svastika et d'autres emblèmes de même nature*, in *Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris*, III, Série, tome 3, 1880, pp. 13-17).

Išganyą reiškė ir semitiškas *tav* (+ *arba* X) bei graikiškas *tau* T, o egiptietiškas kryžius su aša † žymėjo amžinąjį gyvenimą². Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad šios formos buvo tiesiog „geometriniai papuošimai“³, tačiau daug publikacijų siekė parodyti, kad jos buvo pranašiškos figūros ir simboliai kryžiaus, ant kurio Kristus atpirko žmonijos nuodėmes⁴.

Antikoje romėnai ir kitos senosios tautos naudojo lotyniškąjį kryžių † kaip priemonę mirties bausmei įvykdyti, neteikdami jai jokios simbolinės reikšmės, jokios astronominės ir kosminės dimensijos, kurios buvo itin svarbios indams, graikams ar egiptiečiams⁵.

Kryžius – krikščioniško tikėjimo ženklas

Įdomu pastebėti, kad dauguma ikikrikščioniškųjų kryžiaus formų atrandamos pirmųjų krikščionių gyvenimo vietose, negana to, visos kryžiaus formos jiems

buvo lygiavertės. Romos katakombose aptikta nemažai T formos kryžių, ant krikščioniškų Egipto užrašų atrasta per 20 ašotųjų kryžių.

Tyrinėtojus stebina du faktai: 1) pirmieji krikščionys labiau vertino šiuos kryžius už paprastą lotyniškąjį, ant kurio buvo prikaltas Jėzus Kristus, ir 2) gnostinės krikščionių sektos pirmiau pradėjo naudoti tikrąjį kryžiaus ženklą už ortodoksinius krikščionis⁶. Kadangi iki Konstantino taikos (312 m.) krikščionys buvo persekiojami, galbūt tapatinimasis su tikru kryžiaus ženklu juos būtų išdavęs? O gal jie vengė pasiduoti krikščioniškų gnostikų įtakai?

Ieškant aiškumo, svarbu atkreipti dėmesį, kad persekiojimų metu jau buvo atskleista kryžiaus forma ir prasmė, tik, galbūt, nepaplitusi ir nepakankamai suprasta. Kryžiaus formą ir naują prasmę parodė apaštalas Paulius. Jis pirmasis sukūrė kryžiaus teologiją tvirtindamas, kad Kryžius yra aukščiausias Dievo meilės apreiškimas.

2 Plg. Ten pat, p. 53.

3 GAYET, A, *Les monuments coptes du Musée de Boulaq*, dans les Mémoires de la mission française de Caire, t. III, fasc. III, 1889, p. 18.

4 Plg. MARUCCHI, H. Art. *Croix*, in *Dictionnaire de la Bible*, t. XII, Librairie Letouzey et Ane, Paris, 1926, kol. 1128.

5 Plg. Ten pat. kol. 1129.

6 Plg. Ten pat., p. 53.

Laiške efeziečiams (tarp 60–80 m.) jis sako:

„...aš klaupiuosi prieš Tėvą, [...] kad Kristus per tikėjimą gyventų jūsų širdyse, ir jūs, išišakniję ir išitvirtinę meilėje, galėtumėte suvokti kartu su visais šventaisiais, koks yra plotis ir ilgis, ir aukštis, ir gylis, ir pažinti Kristaus meilę, kuri pranoksta pažinimą, idant būtumėte pripildyti visos Dievo pilnybės“ (Ef 3, 14. 17-19).

Apaštalas šioje vietoje nepaminėjo kryžiaus, bet vienas pirmųjų Bažnyčios apologetų ir mokytojų, kaip antai Ireniejas Lionietis († 202), parodė, jog Paulius čia kalba apie kosminį kryžių. Veikale „Prieš erezijas“ jis teigia:

Kadangi praradome [Žodį] per medį, per medį jis mums buvo parodytas iš naujo, patraukė dvi tautas į vieną Dievą ištiesdamas savo rankas. Yra dvi rankos, nes dvi tautos buvo viena nuo kitos nutolusios iki žemės pakraščių (V, 17, 4).

O traktate „Apaštalų mokslo išdėstymas“ (apie 190 m.) jis tvirtina:

Būdamas visagalio Dievo Žodis, kuris pagal neregimą sumanymą visokeriopai yra pas mus pasklidęs visame pasaulyje ir aprėpia jo ilgį ir plotį, jo aukštį ir gylį, – kadangi Žodžiu čia Dievas viską išdėstė ir tvarko, Dievo Sūnus nukryžiuotas tapo tomis [keturiomis kryptimis], kai anksčiau kryžiaus pavidalu paženklino visatą. Mat derėjo, kad tapdamas regimas atskleistų savo nukryžiavimą dalyvaujant visai visatai, idant savo regimuoju pavidalu parodytų, kaip jis paveikia regimybę, tai yra kad jis nušviečia aukštybę, tą, kuri danguose, apima gilybę, esančią žemės gelmėse, ištiesia ilgį nuo rytų iki vakarų ir vairuoja plotį nuo šiaurės iki pietų bei kviečia išsklaidytuosius iš visų šalių Tėvo pažinimui⁷ (nr. 33)⁸.

Šie autoriai padėjo suprasti šv. Pauliaus mokymą, kuriame atskleidžiamos keturios kryžiaus dimensijos, parodančios, kad pakabintasis ant kryžiaus medžio, t. y. Kristus, yra Dievo Žodis, kurio galia prasiskverbia į visą kūriniją. Šituo iš esmės norima parodyti universalią Žodžio veikimo apimtį⁹. Paskelbdamas keturias erdvės kryptis, Apaštalas galutinai apvertė aukštyn kojom tradicinę gnozė¹⁰, nes Kristaus simbolinę dimensiją jis

7 Vertimas paimtas iš *Bažnyčios Tėvai*. Antologija. Vilnius: Aidai, 2003, p. 269.

8 Vėliau Grigalius Nysietis (apie 382 m.) pasakys: „Kiekvienai kryžiaus šakai Paulius suteikia savą vardą. Gelme jis pavadina tai, kas leidžiasi žemyn nuo centro, aukščiu – kas kyla į viršų, pločiu ir ilgiu – kas plečiasi į abu šonus. Šituo jis aiškiai parodo, kad viskas visatoje yra pajungta dieviškajai prigimčiai – tai, kas yra virš dangaus, kas yra po žeme ir kas nutolę iki pačių žemės pakraščių“ (I homilija apie Prisikėlimą).

9 Plg. DANIELOU, J, *Le symbolisme cosmique de la Croix*, in *La Maison-Dieu*, nr. 75, 1963, p. 27.

priskyrė Meilei, o ne Pažinimui¹¹. Kryžius jau įgavo pilną prasmę, per jį atėjo tikrasis išganymas. Nauja kryžiaus simbolika susiejo krikščionybę ir su įvairių religinių srovių įsitikinimais ir sykiu juos pranoko. Šv. Pauliaus ir pirmųjų apologetų teologinėmis išvalgomis krikščionybė tam tikra prasme ėmė savin gamtos elementus ir juos įvedė į išganymo istoriją¹².

Ir štai krikščionys turi jau visiškai naują kryžiaus prasmės mokymą, kuris nusako mirties ir gyvenimo slėpinio išsipildymą. Ir vis dėlto lotyniškojo kryžiaus atvaizdas beveik nepasimato pirmųjų krikščionių gyvenime. Pirmus du amžius jų randama tiek mažai, kad galima suabejoti net jo buvimu. Bet ši abejonė neturėtų nuolat imti viršaus, nes, archeologų nuomone, atrasti lotyniškojo kryžiaus ženklai yra tik maža dalelė to, kas tikrai egzistavo¹³.

Kryžiaus vaizdiniai Romos katakombose

Pradėjus formuotis krikščioniškam laidotuvių menui ant kapų randama T („Tau“) formos kryžiai, besimeldžiantysis (*Orant*) ir besimeldžiančioji (*Orante*), išreiškiantys gauto išganymo ramybę, valtis su stiebu ir bure, inkaras, reiškiantis laimingą atvykimą į uostą. Ant kapų rasta itin daug piešinių,

vaizduojančių žuvį ir balandį. Lotyniškų kryžių ant romėniškų kapų

10 Gnozė (gr. pažinimas) žymi slaptas religines žinias, kurias teikia išganomasis pažinimas. Naujoje mokslinėje kalboje *gnosticismu* vadinama grupė religinių sistemų bei sambūrių, savo klestėjimo epochą išgyvenusių II ir III a. po. Kr. vėlyvosios Antikos Viduržemio jūros kultūroje ir Artimuosiuose Rytuose. [...] Įvairias gnosticizmo sroves vienija griežtas *dualizmas*, kuriame vienas su kitu grumiasi du pirmąpradžiai principai: geras, nepažinus, anapusinės šviesos karalystės pilnatvėje egzistuojantis, emanacijomis besireiškiantis, ir blogas, šį tamsos pasaulį valdantis. Žmogaus dvasinis „Aš“, jo esybės šerdis, dėl tragiško dievybės perskilimo kaip dieviškosios šviesos kibirkštis buvo nutremtas į materialųjį kūną bei pasaulio kalėjimą, valdomą astrologinių dėsnių bei lytiškumo. Išlaisvinantis pažinimas įvyksta, Aš prisimenant save patį, išvaduojamą dvasios galia. Krikščioniškoje gnozės versijoje tokia galia priskiriama žmogaus pavidalu regimybės delei besidangstančiam Atpirkėjui. Šie teologiniai, kosmologiniai ir antropologiniai mokymai gnosticizme buvo įvairiškai formuluojami iš aplinkos imamais bei alegoriškai peraiškinamais mitais, sudarančiais elitinės slaptosios žinijos branduolį. Krikščioniškąjį ir sukrikščionintąjį gnosticizmą ankstyvoji Bažnyčia laikė pavojingiausiu priešū, nes jis imponavo autentiškais religiniais potyriais. [...] Šiuolaikinės gnosticizmo pakraipos yra spiritizmas ir ezoterika. (žr. VORGRIMLER, H., Naujasis teologijos žodynas, Kaunas, Katalikų interneto tarnyba, 2003. p. 207-208).

11 Plg. DENIS-BOULET, N.M., *op. cit.*, p. 54.

12 Plg. DANIELOU, J., *op. cit.* p. 36.

13 Plg. DENIS-BOULET, N.M., *op. cit.*, p. 54.

priskaičiuojama per 20¹⁴, bet jie pasirodė tik nuo III a. pradžios. Tačiau inkaras, pasirodęs anksčiau, turėjo papildomą skersinį, kurio realūs inkarai neturėjo. Toks inkaro simbolis labai priartėjo prie lotyniško kryžiaus formos. Prie šios formos priartėjo ir besimeldžiančiųjų (*Orantes*) kūno pozicijos. Jie visuomet vaizduojami išskėtę rankas, nes liudija išgelbėtas krikščionių sielas, palaimintas dieviškos vizijos.

Tokie ženklai ant krikščionių kapų dar nebuvo kulto objektai, jie tebuvo siekis išreikšti religinę mintį, tai – tikėjimo slėpinio jausminė išraiška. Kryžius ėmė įgauti kulto apraiškų tik nuo IV a. pradžios. Nelengva suprasti evoliuciją, per kurią aiškėjo, jog kryžius yra ne paprastas ženklas, bet garbinimo objektas, tarsi Nukryžiuotojo pakeitimas. Kulto pastatuose jis pasirodė tada, kai maldos kryptis pasisuko į Rytus. Norėdami surasti maldos kryptį, tikintieji pasinaudojo kryžiumi, kuris buvo nutapytas ant pastatų rytinių laiptų. Nuo dabar kryžius jau reiškė antrojo Kristaus atėjimo laukimą ir įgijo eschatologinę reikšmę. Manoma, kad maldos kryptis ėmė reikštis dar prieš Milano ediktą (312 m.), bet regimai ant kulto objektų jis pasirodė tik po Edikto suteiktos viešojo kulto laisvės. Nuo IV iki VII a. statomose Bazilikose visur regimas jau triumfuojantis kryžius, kuris išpuošiamas brangakmeniais, talpinamas vitražuose. Kryžius jau suprantamas kaip pergalės, atpirkimo, Kristaus dievytės simbolis. Tai jau eschatologinis Kristus, kuris turi ateiti „ant dangaus debesų“, ženklas.

Išvada

Po šio trumpo istorinio žvilgsnio, sugrįžta klausimas: kodėl pirmus tris šimtmečius krikščionys bodėjosi tikrojo kryžiaus formos ir mieliau rinkosi kitokius variantus, reiškiančius išganymą? Kaip jau minėta, jie gyveno persekiojimų laiku ir turbūt bijojo būti suimti, jie galbūt baiminosi gnostinių krikščioniškų sektų, kurios anksčiau už ortodoksinius krikščionis ėmė vartoti lotynišką kryžių. Trečia priežastis – ir, ko gero, pati tikriausia – yra tokia: pirmieji krikščionys nesuprato, kaip kankinimo ir mirties įrankis gali tapti išganymo priemone. Kaip per kryžiaus medį jie tapo laisvi? Kaip kryžius gali būti žmonijos religinės istorijos centras? Kaip jis yra visokio palaiminimo ir visokios malonės šaltinis? Kaip jame galima pereiti iš kančios beprasmybės į pergalės triumfą? Kaip iš kryžiaus sklinda kosminis sutaikinimas?

14 Plg. Ten pat, p. 55.

Su šiais klausimais gali susidurti kiekvienas visų laikų žmogus. Ir šiandien nėra aišku, kaip žvelgti į kryžiaus pergalę, kai masiškai persekiojami ir žudomi nekalti žmonės. Žmogiškasis nusivylimas Dievu ir jo pergale gali lengvai paimti viršų. Kaip ir kokiū būdu vyksta Dievo suradimas vien kryžiuje? Kaip per kryžių įgyvendintas sutaukinimas konkrečiai pasiekia žmogaus gyvenimą? Kaip gyventi sutaukintą gyvenimą? Kaip nepasilikti mirtyje, bet pereiti į gyvenimą, į pergalę? Tokie klausimai pranoksta žmogiškojo proto ribas ir turbūt perleidžia atsakymą tiesiog pačiam gyvenimui, konkretiems valios žingsniams – kojoms, kurias bandome dėti į Kristaus paliktas pėdas.

Br. Lukas Skroblas OSB

Literatūra

BAŽNYČIOS TĖVAI. Antologija. Sudarytojai D. Alekna, V. Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2003.

DANIELOU, J, *Le symbolisme cosmique de la Croix*, in *La Maison-Dieu*, nr. 75, 1963, p. 23-36.

DENIS-BOULET, N.M., art. *Les représentations de la croix dans l'antiquité chrétienne*, in *La Maison-Dieu*, nr. 75, 1963, p. 52-67.

GAYET, A, *Les monuments coptes du Musée de Boulaq*, dans les *Mémoires de la mission française de Caire*, t. III, fasc. III, 1889, p. 18.

MARUCCHI, H. art. *Croix*, in *Dictionnaire de la Bible*, t. XII, Librairie Letouzey et Ane, Paris, 1926, coll. 1127-1134.

RIALLE (DE) *Sur la signification de la croix dite Svastika et d'autres emblèmes de même nature*, in *Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris*, III Série, tome 3, 1880, pp. 13-17.

VORGRIMLER, H., *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas, Katalikų interneto tarnyba, 2003.

